

การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา*

THE DEVELOPMENT OF INSTRUCTIONAL GEO-LITERACY BASED LEARNING MODEL TO ENHANCE LOCAL LEADERSHIP SKILL FOR PRE-SERVICE SOCIAL STUDIES TEACHERS

สุทธิษา สมณา^{1*}, กิตติคุณ รุ่งเรือง², วุฒิชัย บุญพุก¹

Sutthisa Sommana^{1*}, Kittikoon Rungruang², Wuttichai Boonpook¹

¹คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

¹Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University, Bangkok, Thailand

²คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

²Faculty of Education, Srinakharinwirot University, Bangkok, Thailand

*Corresponding author E-mail: sutthisa.sommana@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อเสริมทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา และ 2) ศึกษาประสิทธิผลของรูปแบบ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยและพัฒนา กลุ่มตัวอย่างจากวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ นักศึกษาครูสังคมศึกษาที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาท้องถิ่นศึกษา ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2567 จำนวน 40 คน การเรียนรู้ดำเนินการ เป็นเวลา 16 สัปดาห์ รวม 64 ชั่วโมง เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ 1) รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ 2) แบบประเมินทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น 3) แบบประเมินความรู้ทางภูมิศาสตร์ 4) แบบประเมินแผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และ 5) แบบประเมินความพึงพอใจ ข้อมูลวิเคราะห์โดยใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบแบบกลุ่มสัมพันธ์ (Paired Sample t-test) และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษา ประกอบด้วย หลักการและแนวคิด วัตถุประสงค์ กระบวนการเรียนการสอน 5 ขั้นตอน แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ การวัดและประเมินผล และบทบาทของผู้สอนและผู้เรียนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จากผู้ทรงคุณวุฒิ 10 คน พบว่า รูปแบบมีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย = 4.87, S.D. = 0.18, IOC = 1.00) ด้านประสิทธิผล พบว่า 1) นักศึกษามีค่าเฉลี่ยของทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญ 2) นักศึกษามีค่าเฉลี่ยความรู้ทางภูมิศาสตร์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญ 3) นักศึกษาสามารถจัดทำและนำแผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไปใช้จริงได้ และ 4) นักศึกษามีความพึงพอใจต่อรูปแบบในระดับมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย = 4.68, S.D. = 0.05)

คำสำคัญ: การรู้เรื่องภูมิศาสตร์, รูปแบบการจัดการเรียนรู้, ทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น, นักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์

Abstract

This research aimed 1) To develop of geo-literacy based instructional and learning model to enhance local leadership skills for pre-service social studies teachers and 2) To examine the effectiveness of the developed model. The study employed a research and development (R&D) design. The sample was selected using purposive sampling and consisted of 40 pre-service social studies teachers enrolled in the Local Studies course during the first semester of the 2024 academic year. The learning activities were implemented over a period of 16 weeks, totaling 64 hours. The research instruments included 1) Geo-literacy based instructional and learning model, 2) A local leadership skills assessment form, 3) A geography knowledge test, 4) A local community development action plan evaluation form, and 5) A satisfaction questionnaire. Data were analyzed using mean, standard deviation, paired sample t-test, and content analysis. The findings revealed that the geo-literacy-based instructional model for enhancing local community leadership skills among pre-service social studies teachers consisted of the following components: principles and concepts, objectives, a five-step instructional process, implementation guidelines, assessment and evaluation methods, and defined roles of teachers and students in learning activities. Expert validation by 10 specialists indicated that the model was highly appropriate (Mean = 4.87, S.D. = 0.18, IOC = 1.00). Regarding its effectiveness, the results showed that 1) Students' local community leadership skills after learning were significantly higher than before learning, 2) Students' geography knowledge after learning was significantly higher than before learning, 3) Students were able to design and implement local community development action plans in real contexts, and 4) Students' satisfaction with the model was at the highest level (Mean = 4.68, S.D. = 0.05)

Keywords: Geo-Literacy, Local Leadership Skills, Instructional Model, Pre-Service Social Studies Teachers

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 สังคมมนุษย์เผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนในหลายมิติ ทั้งเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการเมือง จนเกิดสภาวะที่ไม่อาจคาดการณ์อนาคตได้แน่นอน (VUCA World) ส่งผลให้ประชากรยุคใหม่ต้องมีทักษะใหม่ในการดำรงชีวิตและทำงานท่ามกลางความไม่แน่นอน กรอบทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 จึงเน้นทักษะชีวิตและอาชีพ การปรับตัว การคิดอย่างมีวิจารณญาณ การทำงานร่วมกับผู้อื่น และภาวะผู้นำ ในฐานะทักษะแกนที่ทำให้สมรรถนะอื่นเกิดขึ้นจริง (Ohio Department of Education, 2007);

(Asia Society, 2020); (Fullan, M., 2021) โดยเฉพาะภาวะผู้นำเชิงพื้นที่ (Spatial Leadership) ที่เน้นการตัดสินใจบนข้อมูลและบริบทท้องถิ่น และการสร้างแนวทางพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม แนวคิดนี้เชื่อมโยงโดยตรงกับการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ (Geo-literacy) ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม (Interaction) การให้เหตุผลทางภูมิศาสตร์ผ่านการเชื่อมโยงระหว่างกัน (Interconnection) และการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ (Implication) (Edelson, D. C., 2012) องค์ประกอบทั้งสามทำหน้าที่เป็นกรอบคิดและเครื่องมือให้ผู้นำในระดับชุมชนอ่านสถานการณ์เชิงพื้นที่ได้ลึกซึ้ง ตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และสื่อสารเพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรับผิดชอบ

ในบริบทของประเทศไทย ภาวะผู้นำชุมชนท้องถิ่นเป็นหัวใจของการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีปัญหาเชิงโครงสร้างหรือขาดแคลนผู้นำทางสังคมที่สามารถเข้าใจบริบทพื้นที่ วิเคราะห์สถานการณ์อย่างเป็นระบบ และสามารถเชื่อมโยงภาคีความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การส่งเสริมภาวะผู้นำในเยาวชนไทยจึงมีความสำคัญ ซึ่งระบบการศึกษามีบทบาทหลักในการปลูกฝังผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มีความหมาย ในระดับอุดมศึกษา สถาบันผลิตครูอย่างมหาวิทยาลัยราชภัฏ ซึ่งมีพันธกิจเพื่อมุ่งเน้นการพัฒนาท้องถิ่น ตามยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่นระยะยาว พ.ศ. 2560 - 2579 ได้ตระหนักถึงการพัฒนาครูผู้นำชุมชนที่เชื่อมโยงความรู้กับบริบท วิจัยแก้ปัญหา ศักยภาพพื้นที่ และออกแบบการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างมีจริยธรรมและสร้างสรรค์ (สำนักงานที่ประชุมอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏ, 2561) ทั้งนี้ ยังสอดคล้องกับข้อบังคับคุรุสภาว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพ พ.ศ. 2562 ที่กำหนดให้บัณฑิตครูมีสมรรถนะด้านการออกแบบการเรียนรู้สอดคล้องบริบทชุมชน การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ และจิตอาสาเพื่อสังคม ซึ่งล้วนเป็นฐานคุณลักษณะของครูผู้นำชุมชนท้องถิ่นที่สามารถทำงานร่วมกับชุมชนได้อย่างแท้จริง (คุรุสภา, 2562)

อย่างไรก็ตาม จากการสังเคราะห์ งานวิจัยพบว่า ยังขาดรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการองค์ความรู้ด้านภูมิศาสตร์เข้ากับการพัฒนาภาวะผู้นำชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในรายวิชาท้องถิ่นศึกษา ทั้งที่วิชานี้มีศักยภาพในการเสริมสร้างอัตลักษณ์ของนักศึกษาครูสังคมศึกษาให้เกิดทักษะความเป็นผู้นำชุมชนเพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงเชิงมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน (Dikmenli, Y., 2014) นอกจากนี้ จากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร และอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรสาขาวิชาสังคมศึกษา รวมถึงผู้นำชุมชนในพื้นที่ ความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ พบว่า การจัดการเรียนรู้ของหลักสูตรสาขาวิชาสังคมศึกษา ยังมีข้อจำกัดหลายประการ ประเด็นแรก การบูรณาการเนื้อหาวิชากับบริบทของชุมชนท้องถิ่นยังไม่เป็นระบบ ส่งผลให้นักศึกษาไม่สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ทางสังคมศึกษาและภูมิศาสตร์กับสถานการณ์ปัญหาและศักยภาพของพื้นที่ได้อย่างชัดเจน ประเด็นที่สอง การจัดการเรียนรู้ส่วนใหญ่ยังคงเน้นในห้องเรียน ทำให้โอกาสในการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในชุมชนมีจำกัด นักศึกษาขาดทักษะสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูล การสื่อสารกับคนในพื้นที่ และการแก้ปัญหาเชิงระบบตามบริบทจริง ประเด็นที่สาม ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยกับหน่วยงานในท้องถิ่นยังไม่เข้มแข็งเพียงพอ และยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ส่งเสริมทักษะภาวะผู้นำชุมชนอย่างชัดเจน เช่น การตัดสินใจเชิงระบบ การวางแผนเชิงพื้นที่ และการทำงานร่วมกับภาคีในท้องถิ่น นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนยังสะท้อนว่ากิจกรรมของนักศึกษาครูส่วนใหญ่เป็นลักษณะการมาเก็บข้อมูลชั่วคราวมากกว่าการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจำกัดโอกาส

ในการสร้างผลลัพธ์ที่ยั่งยืนต่อชุมชน ทั้งนี้ ผู้นำชุมชน และผู้บริหารต่างเห็นว่าหลักสูตรจำเป็นต้องมีการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ใหม่ที่บูรณาการองค์ความรู้กับพื้นที่จริง โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้แนวคิดการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ (Geo-literacy) เพื่อพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำเชิงพื้นที่ที่ตอบสนองต่อปัญหาและศักยภาพของพื้นที่อย่างแท้จริง

จากสถานการณ์และช่องว่างขององค์ความรู้ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความมุ่งหมายในการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานแนวคิดการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการการคิดเชิงพื้นที่ การมีส่วนร่วมกับชุมชน และการพัฒนาแผนปฏิบัติการท้องถิ่นที่สอดคล้องกับบริบทจริง ใน 3 มิติหลัก ได้แก่ 1) การพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น ซึ่งครอบคลุมทั้งการเป็นผู้มีอิทธิพลในการริเริ่มการพัฒนาชุมชน การเป็นผู้นำที่กระตุ้นชุมชนท้องถิ่นให้ตื่นรู้ การเป็นผู้ตระหนักรู้บริบทชุมชนท้องถิ่น และการเป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจ 2) การส่งเสริมความรู้และความเข้าใจด้านภูมิศาสตร์ที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถคิดเชิงระบบ เข้าใจความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ และตัดสินใจอย่างมีข้อมูล และ 3) การสร้างความสามารถในการจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนที่ตอบสนองต่อปัญหาและศักยภาพของพื้นที่ อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้การผลิตครูของมหาวิทยาลัยราชภัฏสามารถตอบสนองต่อบริบทท้องถิ่น และสร้างครูผู้นำชุมชนท้องถิ่น ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา
2. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยมีการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิ ระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ (TQF)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ นักศึกษาสาขาวิชาสังคมศึกษา ในเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏในกลุ่มภาคกลาง โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ นักศึกษาสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ที่ลงทะเบียนในรายวิชาท้องถิ่นศึกษา ในภาคเรียนที่ 1/2567 จำนวน 40 คน โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากวิชาท้องถิ่นศึกษาเป็นรายวิชาบังคับเลือกซึ่งมีเปิดการเรียนการสอนเป็นบางมหาวิทยาลัย ในเครือข่ายมหาวิทยาลัยราชภัฏในกลุ่มภาคกลาง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง ซึ่งในภาคเรียนที่ 1/2567 สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ เปิดให้นักศึกษาสาขาสังคมศึกษาชั้นปีที่ 3 ได้ทำการศึกษาในรายวิชาดังกล่าว

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) แบบประเมินความเหมาะสมและสอดคล้องของโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น 2) แบบประเมินทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษา 3) แบบประเมินความรู้ทางภูมิศาสตร์ 4) แบบประเมิน

แผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นบนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์ และ 5) แบบประเมินความพึงพอใจต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษาของนักศึกษาที่เรียนในรายวิชาท้องถิ่นศึกษา

ขั้นตอนการวิจัย

การพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา แบ่งเป็น 2 ตอน ของการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ดังนี้

ตอนที่ 1 การพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัย (Research: R1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน จากแนวคิด งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นของสังคมไทยในปัจจุบัน ด้วยแบบวิเคราะห์เอกสาร เป็นแนวทางในการกำหนดโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น รวมถึงศึกษาสภาพปัญหาการจัดการเรียนรู้หลักสูตรสาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัย ราชภัฏราชชนครินทร์ ตลอดจนความต้องการของท้องถิ่นในพื้นที่ความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัย โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (Structured Interview) สัมภาษณ์ความคิดเห็นอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์ จำนวน 5 คน ผู้บริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์ จำนวน 2 คน ผู้นำชุมชนท้องถิ่น จำนวน 3 คน รวมทั้งสิ้น 10 คน

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนา (Development: D1) รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น สามารถแบ่งการดำเนินงานเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การกำหนดโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย 1) หลักการ 2) วัตถุประสงค์ 3) กระบวนการจัดการเรียนรู้ 5 ขั้นตอน และ 4) แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ประกอบด้วย หลักการตอบสนอง ระบบสังคม ระบบสนับสนุน และจุดแข็ง จุดอ่อนของรูปแบบ จากนั้นนำโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้เสนอคณะกรรมการควบคุมคุณภาพนิพนธ์ เพื่อให้ข้อเสนอแนะแล้วนำไปปรับปรุงแก้ไข

ขั้นที่ 2 การตรวจสอบคุณภาพโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ หลังจากปรับปรุงแก้ไขโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการควบคุมคุณภาพนิพนธ์แล้ว ได้ทำการตรวจสอบคุณภาพโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ผ่านเครื่องมือประเมินความเหมาะสมโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นมาตรฐานค่า 5 ระดับ ได้แก่ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด ซึ่งพิจารณาค่าเฉลี่ยคะแนนความเหมาะสมของโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ จากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 คน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการสอน และด้านการจัดการเรียนรู้ทางสังคมศึกษาได้ประเมินรูปแบบการจัดการเรียนรู้ว่ามีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.87$, S.D. = 0.18)

นอกจากนี้ แบบประเมินความสอดคล้องโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ แบบมาตรฐานประเมินค่า 3 ระดับ ได้แก่ สอดคล้อง ไม่แน่ใจ ไม่สอดคล้อง ซึ่งพิจารณาจากค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item-objective Congruence: IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 คน มีค่าความดัชนีความสอดคล้องที่ 1

ซึ่งแสดงว่าโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นมีค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ในเกณฑ์ที่สอดคล้องสามารถนำไปใช้ได้

ขั้นที่ 3 การปรับปรุงแก้ไขโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษานำร่องการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ ดำเนินการนำโครงสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ไปศึกษานำร่องกับนักศึกษาสาขาวิชาสังคมศึกษาชั้นปีที่ 3 ที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาท้องถิ่นศึกษา ปีการศึกษา 2566 ที่มีลักษณะใกล้เคียงแต่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 4 ครั้ง ใช้เวลา 12 คาบ โดยประกอบด้วยเครื่องมือ ดังนี้

- คู่มือการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย วิธีการปฏิบัติเพื่อจัดเตรียมสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้รูปแบบมีความชัดเจน สะดวกในการนำไปสู่การปฏิบัติจริง (IOC = 0.99)

- มคอ. 3 รายวิชาท้องถิ่นศึกษา จำนวนหน่วยกิต 3 หน่วยกิต (2 - 2 - 5) โดยแต่ละแผนการสอนมีองค์ประกอบย่อย ประกอบด้วย ชื่อหน่วยการสอน จุดประสงค์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดและการประเมินผล (IOC = 1)

- แบบประเมินทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษา เพื่อประเมินทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษา ซึ่งมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีภาวะความเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง แนวคิดคุณลักษณะของผู้นำชุมชน และการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ ซึ่งแบบประเมินนี้ใช้ประเมินทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น ก่อนและหลัง การใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ในรายวิชาท้องถิ่นศึกษา โดยกำหนดระดับการแสดงผลออกเป็น 4 ระดับ ตั้งแต่ระดับการพึ่งพาผู้อื่น ไปจนถึงการเป็นผู้นำที่มีศักยภาพในการขับเคลื่อนชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดภาวะผู้นำ การพัฒนาชุมชน และการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ ได้แก่ ระดับเริ่มต้น ระดับกลาง ระดับสูง และระดับเชี่ยวชาญ (IOC = 0.995)

- แบบประเมินความรู้ทางภูมิศาสตร์ 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม (Interaction) การให้เหตุผลทางภูมิศาสตร์ผ่านการเชื่อมโยงระหว่างกัน (Interconnection) และการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ (Implication) โดยกำหนดชั้นตามระดับความซับซ้อนของการเรียนรู้และการประยุกต์ใช้ สามระดับหลัก ได้แก่ ระดับพื้นฐาน ระดับกลาง และระดับสูง (IOC = 0.97)

- แบบประเมินแผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นบนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ เพื่อวัดประเมินแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษา โดยเกณฑ์การพิจารณาแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ตั้งแต่ระดับที่ 5 หมายถึง ข้อความนั้นตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด ไปจนถึง ระดับที่ 1 หมายถึง ข้อความนั้นตรงกับความเป็นจริงน้อยที่สุด (IOC = 0.98)

ตอนที่ 2 การหาประสิทธิภาพรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนที่ 4 การทดลองใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ (Research: R2) นำรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษาที่พัฒนาขึ้นไปใช้กับนักศึกษาคณะครุศาสตร์ สาขาวิชาสังคมศึกษา ชั้นปีที่ 3 มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ ที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชาท้องถิ่นศึกษา ในภาคเรียนที่ 1/2567 จำนวน 40 คน โดยทำการทดลอง 16 สัปดาห์

สัปดาห์ละ 4 ชั่วโมง รวม 64 ชั่วโมง โดยใช้เครื่องมือแบบประเมินทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษา ประเมินความรู้ทางภูมิศาสตร์ เพื่อวัดประเมินผลก่อนและหลังเรียน ส่วนเครื่องมือแบบประเมินแผนปฏิบัติการพัฒนาท้องถิ่น และแบบประเมินความพึงพอใจต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษาของนักศึกษาที่เรียนในรายวิชาท้องถิ่นศึกษา ประเมินผลหลังเรียน

ขั้นตอนที่ 5 การประเมินและปรับปรุงรูปแบบการเรียนรู้ (Development: D2) ดำเนินการประเมินประสิทธิผลของรูปแบบการเรียนการสอน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ จากนั้น ทบทวน ปรับปรุงและแก้ไขเป็นการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา ฉบับสมบูรณ์ ให้มีประสิทธิภาพ และเหมาะสม

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา แบ่งการนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา ประกอบไปด้วย 1) หลักการและแนวคิด 2) วัตถุประสงค์ 3) กระบวนการเรียนการสอน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ 1 ขั้นการตั้งคำถามเชิงพื้นที่ (Spatial Questioning and Engagement) ขั้นที่ 2 ขั้นการสำรวจและรวบรวมข้อมูลเชิงภูมิศาสตร์ (Geographic Inquiry and Data Gathering) ขั้นที่ 3 ขั้นการวางแผนและออกแบบการนำเสนอข้อมูลเชิงพื้นที่ (Planning and Presenting Geographic Solutions) ขั้นที่ 4 ขั้นการวิเคราะห์และสร้างสรรค์ผลงานเชิงพื้นที่ (Spatial Analysis and Creative Implementation) ขั้นที่ 5 ขั้นการสังเคราะห์และประยุกต์ใช้บทเรียนจากพื้นที่จริง (Synthesis and Geographic Application) และ 4) แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน ประกอบด้วย หลักการตอบสนอง ระบบสังคม สิ่งสนับสนุน และจุดแข็งจุดอ่อนของแบบการจัดการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้

ตอนที่ 2 ผลการหาประสิทธิภาพรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา ประกอบไปด้วย

1. ผลการประเมินทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น 4 องค์ประกอบ พบว่า ผลการประเมินทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นทั้ง 4 องค์ประกอบ พบว่า มีการพัฒนาเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน โดยองค์ประกอบด้านการเป็นผู้มีอิทธิพลในการริเริ่มพัฒนาชุมชนมีค่าเฉลี่ยเพิ่มจาก 3.30 (S.D. = 0.07) เป็น 3.59 (S.D. = 0.09) ทั้งสองช่วงอยู่ในระดับเชี่ยวชาญ สะท้อนถึงศักยภาพพื้นฐานที่ดีและได้รับการส่งเสริมให้สูงขึ้น ด้านการเป็นผู้นำที่กระตุ้นชุมชนให้ตื่นรู้เพิ่มจากระดับสูง (\bar{X} = 3.17, S.D. = 0.31) เป็นระดับเชี่ยวชาญ (\bar{X} = 3.48, S.D. = 0.09) แสดงถึงพัฒนาการด้านการสื่อสารและแรงจูงใจต่อชุมชน ส่วนด้านการตระหนักรู้บริบทชุมชนเพิ่มจาก 3.01 (S.D. = 0.03) เป็น 3.44 (S.D. = 0.04) จากระดับสูงเป็นระดับเชี่ยวชาญ แสดงถึงความเข้าใจเชิงลึกในโครงสร้างและบริบทของพื้นที่ และองค์ประกอบด้านการเป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจเพิ่มจากระดับสูง (\bar{X} = 3.17, S.D. = 0.03)

เป็นระดับเชี่ยวชาญ ($\bar{X} = 3.58$, S.D. = 0.05) สะท้อนถึงความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจและขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันของนักศึกษาครูสังคมศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นในรายวิชาท้องถิ่นศึกษา

องค์ประกอบ	ทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นก่อน			ทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นหลัง		
	ค่าเฉลี่ย	S.D.	แปลผล	ค่าเฉลี่ย	S.D.	แปลผล
1. การเป็นผู้มีอิทธิพลในการริเริ่มพัฒนาชุมชน	3.30	0.07	ระดับเชี่ยวชาญ	3.59	0.09	ระดับเชี่ยวชาญ
2. การเป็นผู้นำที่กระตุ้นชุมชนให้ตื่นรู้	3.17	0.31	ระดับสูง	3.48	0.09	ระดับเชี่ยวชาญ
3. การเป็นผู้ตระหนักรู้บริบทชุมชน	3.01	0.03	ระดับสูง	3.44	0.04	ระดับเชี่ยวชาญ
4. การเป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจ	3.17	0.03	ระดับสูง	3.58	0.05	ระดับเชี่ยวชาญ
รวม	3.18	0.28	ระดับสูง	3.52	0.10	ระดับเชี่ยวชาญ

2. ผลการประเมินความรู้ภูมิศาสตร์ เปรียบเทียบผลการเรียนรู้ก่อนและหลังเรียนในรายวิชาท้องถิ่นศึกษา พบว่า นักศึกษามีคะแนนเฉลี่ยด้าน Interaction และ Implication หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ในขณะที่ ด้าน Interconnection คะแนนเฉลี่ยด้าน หลังเรียนสูงขึ้นเล็กน้อย และไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการเปรียบเทียบความรู้ทางภูมิศาสตร์ในรายวิชาท้องถิ่นศึกษาโดยจำแนกตามองค์ประกอบ 3 ด้าน

ผลการเรียนรู้	คะแนนเต็ม	\bar{X}	S.D.	df	t	sig
Interaction	ก่อน	15	9.90	39	-6.283	0.0000002
	หลัง	15	13.12			
Interconnection	ก่อน	15	10.72	39	-1.031	0.3089
	หลัง	15	11.35			
Implication	ก่อน	15	6.55	39	-6.749	0.00000004
	หลัง	15	9.97			

3. ผลการประเมินแผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น พบว่า แผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น หมู่ที่ 5 บ้านต้นกระบก พ.ศ. 2568 - 2573 แผนมีความครบถ้วน สมบูรณ์ และสามารถนำไปใช้ได้จริงในระดับชุมชน โดยสะท้อนปัญหาและความสำคัญของพื้นที่ได้อย่างชัดเจน ผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนและการเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ที่เป็นระบบ มีการวิเคราะห์ศักยภาพและกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ รวมถึงกำหนดยุทธศาสตร์และแนวทางการติดตามประเมินผลที่เป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตาม แผนยังควรเพิ่มเติมการเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี การจัดลำดับความสำคัญของเป้าหมายด้วยเครื่องมือวิเคราะห์ที่เป็นระบบ และการนำเสนอข้อมูลกลุ่มเปราะบางกับโครงสร้างครอบครัวให้ครบถ้วนยิ่งขึ้น

4. ผลการประเมินความพึงพอใจต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา พบว่า นักศึกษาครูสังคมศึกษา จำนวน 40 คน ที่เรียนในรายวิชาท้องถิ่นศึกษามีความพึงพอใจมากที่สุด ($\bar{X} = 4.68$, S.D. = 0.05)

อภิปรายผล

1. รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษาที่พัฒนาขึ้น มีประสิทธิภาพและความเหมาะสมในระดับมากที่สุด โดยผ่านการประเมินความสอดคล้องและความเหมาะสมจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 10 คน ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพของรูปแบบในการพัฒนาทักษะของนักศึกษาครูสังคมศึกษาในบริบทจริงได้อย่างเหมาะสมรูปแบบการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นมีองค์ประกอบครบถ้วน ได้แก่ หลักการและแนวคิด วัตถุประสงค์ กระบวนการเรียนการสอน 5 ขั้นตอน แนวทางการนำไปใช้ การวัดและประเมินผล รวมถึงบทบาทของผู้สอนและผู้เรียน โดยกระบวนการเรียนรู้ถูกออกแบบอย่างสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาทักษะกระบวนการ (Process Skills) (ทีศนา แคมมณี, 2556); (Joyce, B. R. & Weil, M., 2015); (Friesen, S. & Scott, D., 2013) ที่เน้นให้ผู้เรียนได้มีการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การทำงานร่วมกับผู้อื่น และความคิดสร้างสรรค์ นอกจากนี้ ยังช่วยให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้กับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เพื่อสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งและการเรียนรู้ที่ยั่งยืน

2. ประสิทธิภาพของรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษา ผลการศึกษาสามารถนำเสนอการอภิปรายผล ได้ดังนี้

2.1 ผลการประเมินทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น นักศึกษาครูสังคมศึกษามีค่าเฉลี่ยทักษะความเป็นผู้นำหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงให้เห็นว่ารูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษาที่พัฒนาขึ้นสามารถเสริมสร้างทักษะภาวะผู้นำของนักศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษา ครอบคลุมองค์ประกอบภาวะผู้นำชุมชนท้องถิ่น 4 ด้าน ตามแนวคิดภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ของ Bass, B. M. คุณลักษณะของความเป็นผู้นำชุมชน (Bass, B. M., 1985) ของ Carter, R. E. S., ณัฐนรี ศรีทอง, จักรี ศรีจารุเมธีญาณ และพระถนัด วฑฒโน และการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ ได้แก่ การเป็นผู้มีอิทธิพลในการริเริ่มพัฒนาชุมชน การเป็นผู้นำที่กระตุ้นชุมชนให้ตื่นรู้ การเป็นผู้ตระหนักรู้บริบทชุมชน การเป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจ (Carter, R. E. S., 2016); (ณัฐนรี ศรีทอง, 2552); (จักรี ศรีจารุเมธีญาณ และพระถนัด วฑฒโน, 2561)

2.2 ผลการประเมินความรู้ทางภูมิศาสตร์ พบว่า นักศึกษาครูสังคมศึกษามีคะแนนเฉลี่ยความรู้ทางภูมิศาสตร์สูงขึ้นหลังการจัดการเรียนรู้ด้วยรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งแสดงถึงการพัฒนาระดับความรู้ทางภูมิศาสตร์อยู่ในระดับขั้นกลางถึงขั้นสูง (Middle to High-Level Geographic Knowledge) (Dikmenli, Y., 2014); (Sugiyanto, S. et al., 2017); (Oigara, J., 2006)

2.3 ผลการประเมินแผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น แผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่นักศึกษาครูสังคมศึกษาได้จัดทำขึ้นภายหลังจากการเรียนรู้ตามรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้น มีองค์ประกอบครบถ้วน เชื่อมศักยภาพ - ปัญหาจริงของพื้นที่ ตั้งแต่วิสัยทัศน์ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ กิจกรรม และแผนดำเนินงานที่นำไปใช้ได้ แสดงความรู้ทางภูมิศาสตร์ระดับสูง ที่ผสมผสานการเข้าใจภูมิสัมพันธ์มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การคิดเชิงวิพากษ์

และการวางแผนอย่างเป็นระบบ (Rock, A., 2021); (อุมาพร อ่อนคำ, 2561); (ธีรวิมล เชื่อพระทอง และคณะ, 2564) พร้อมกันนั้น ผู้เรียนได้แสดงภาวะผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลง ผ่านการทำงานเป็นทีม การรับฟังเสียงชุมชน และการขับเคลื่อนแนวทางที่เป็นไปได้จริง

2.4 ผลการประเมินความพึงพอใจต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา พบว่า อยู่ในระดับสูงมาก เหตุปัจจัยสำคัญ คือ เนื้อหาที่เชื่อมงานกับชุมชนจริง ลำดับกิจกรรมจากง่ายสู่ยาก บทบาทผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมที่หนุนการแลกเปลี่ยน - โครครวญ ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานว่ากิจกรรมสืบสอบ - ชุมชนเป็นฐานกระตุ้นการมีส่วนร่วม ศักยภาพผู้นำ และการแก้ปัญหาเชิงพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการใช้ภาคสนามเสมือนเมื่อจำเป็น (บรรพต พิจิตรกำเนิด และคณะ, 2563)

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา

รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นสำหรับนักศึกษาครูสังคมศึกษา เป็นนวัตกรรมการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นจากแนวคิดบูรณาการระหว่างกรอบการรู้เรื่องภูมิศาสตร์ (Geo-literacy) กับทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) โดยมุ่งเน้นให้การเรียนรู้ทางภูมิศาสตร์มิได้เป็นเพียงการเข้าใจข้อมูลเชิงพื้นที่เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่ให้ผู้เรียนตระหนัก

ถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ไปสู่ภาวะผู้นำที่สามารถขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้จริง การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่จึงถือเป็นความใหม่เชิงแนวคิดที่ได้บูรณาการการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์ เข้ากับภาวะผู้นำเชิงพื้นที่ภายใต้กรอบการเรียนรู้เชิงสืบสอบ และมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งยังไม่ปรากฏในงานวิจัยเดิม ในบริบทการผลิตครูสังคมศึกษาไทย

โดยรูปแบบการจัดการเรียนรู้มีองค์ประกอบ 5 องค์ประกอบ ได้แก่ หลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์ กระบวนการเรียนการสอน แนวทางในการนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลการจัดการเรียนรู้ โดยกระบวนการเรียนการสอนของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นการตั้งคำถามเชิงพื้นที่ (Spatial Questioning and Engagement) เป็นขั้นเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนพร้อมเผชิญสถานการณ์ปัญหา ผู้สอนกระตุ้นผู้เรียนด้วยคำถามเชิงภูมิศาสตร์ และตั้งคำถามเชิงภูมิศาสตร์ที่แสดงถึงความเชื่อมโยงบริบทพื้นที่ในมิติต่าง ๆ จากนั้นผู้เรียนและผู้สอนจึงร่วมกันอภิปรายความรู้ จนนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้วยตนเอง

ขั้นที่ 2 ขั้นการสำรวจและรวบรวมข้อมูลเชิงภูมิศาสตร์ (Geographic Inquiry and Data Gathering) เป็นขั้นที่ผู้เรียนต้องเผชิญกับสถานการณ์ปัญหา ผู้เรียนทำหน้าที่ในการสังเกต สำรวจ ตั้งคำถาม สืบค้น และรวบรวมข้อมูลเชิงพื้นที่ ร่วมกันวิเคราะห์ และร่วมกันอภิปรายเพื่อสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น

ขั้นที่ 3 ขั้นการวางแผนและออกแบบการนำเสนอข้อมูลเชิงพื้นที่ (Planning and Presenting Geographic Solutions) เป็นขั้นที่ผู้เรียนร่วมกันระดมสมองเพื่อวางแผนในการแสวงหาความรู้จากข้อมูลจาก แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการปฏิบัติการสร้างสรรค์ผลงาน

ขั้นที่ 4 ขั้นการวิเคราะห์และสร้างสรรค์ผลงานเชิงพื้นที่ (Spatial Analysis and Creative Implementation) เป็นขั้นที่ผู้เรียนปฏิบัติการเพื่อสร้างสรรค์ผลงานตามแผนปฏิบัติการในขั้นที่ 3 ร่วมกัน จัดลำดับความสำคัญ และทำการตัดสินใจเลือกประเด็นปัญหา หรือประเด็นการพัฒนาอย่างเป็นระบบ และ นำประเด็นปัญหาที่เลือกมาร่วมกันปฏิบัติการสร้างผลงานอย่างสร้างสรรค์

ขั้นที่ 5 ขั้นการสังเคราะห์และประยุกต์ใช้บทเรียนจากพื้นที่จริง (Synthesis and Geographic Application) เป็นขั้นถอดบทเรียนจากประสบการณ์การปฏิบัติการของผู้เรียน โดยผู้เรียนนำเสนอเพื่อสะท้อน ข้อค้นพบต่าง ๆ ที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ ผ่านการอภิปรายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้รับขยายขอบข่าย ไปสู่การเป็นปฏิบัติจริง

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการเรียนรู้บนฐานการเรียนรู้เรื่องภูมิศาสตร์เพื่อการพัฒนาทักษะความเป็น ผู้นำชุมชนท้องถิ่นของนักศึกษาครูสังคมศึกษา มีองค์ประกอบของรูปแบบ ประกอบด้วย หลักการและแนวคิด วัตถุประสงค์และเป้าหมายการเรียนรู้ กระบวนการเรียนการสอน แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ในการจัดการเรียนรู การวัดและประเมินผล และบทบาทของผู้สอนและผู้เรียนในกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งผลการประเมินความเหมาะสม ของรูปแบบมีค่าเฉลี่ยในระดับมากที่สุด และมีค่าดัชนีความสอดคล้องเท่ากับ 1.00 ด้านประสิทธิผลของรูปแบบ

พบว่า 1) นักศึกษาครูสังคมศึกษามีคะแนนเฉลี่ยทักษะความเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 2) คะแนนความรู้ทางภูมิศาสตร์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงถึงการพัฒนาความรู้ทางภูมิศาสตร์จากระดับกลางสู่ระดับสูง 3) แผนปฏิบัติการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่นักศึกษาจัดทำขึ้น (หมู่ที่ 5 บ้านต้นกระบก พ.ศ. 2568 - 2573) มีความครบถ้วน สมบูรณ์ และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในระดับชุมชน และ 4) นักศึกษามีความพึงพอใจต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้ในระดับมากที่สุด สำหรับข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ได้แก่ 1) ควรนำรูปแบบนี้ไปประยุกต์ใช้กับรายวิชาที่มุ่งเสริมสร้างการคิดเชิงระบบ การตัดสินใจอย่างมีข้อมูล และภาวะผู้นำในชุมชน เช่น รายวิชาภูมิศาสตร์ชุมชน หรือการพัฒนาชุมชน 2) ควรประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาศักยภาพครูในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเฉพาะครูภูมิศาสตร์และครูสังคมศึกษา เพื่อสร้างผู้เรียนที่มีความเข้าใจเชิงพื้นที่และภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ 3) หน่วยงานการศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำรูปแบบนี้ไปใช้ในโครงการพัฒนาชุมชน เช่น โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก หรือโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชน และ 4) รายวิชาหรือสาขาที่ไม่เคยมีประสบการณ์ทำงานร่วมกับชุมชน ควรเริ่มต้นด้วยกิจกรรมสำรวจพื้นที่เบื้องต้น (Observation Walk) การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน หรือการเก็บข้อมูลโครงสร้างชุมชน เพื่อสร้างความคุ้นเคยและลดความกังวลของผู้เรียนและผู้สอน ก่อนพัฒนาไปสู่การวางแผนโครงการพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติในระยะต่อไป ทั้งนี้ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต ควรศึกษาการนำรูปแบบไปประยุกต์ใช้ในบริบทของสถานศึกษาและชุมชนที่มีลักษณะแตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบผลการพัฒนาและขยายองค์ความรู้เชิงพื้นที่ในระดับที่กว้างขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- คุรุสภา. (2562). ข้อบังคับคุรุสภา ว่าด้วยมาตรฐานวิชาชีพ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2562. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา.
- จักรี ศรีจารุเมธีญาณ และพระณัด วฑฒโน. (2561). ภาวะผู้นำกับการพัฒนาชุมชน. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 6(3), 527-538.
- ณัฐรี ศรีทอง. (2552). การเพิ่มศักยภาพภาวะความเป็นผู้นำในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์.
- ทีศนา แคมมณี. (2556). ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรวุฒิ เชื้อพระซอง และคณะ. (2564). การจัดการเรียนรู้กระบวนการภูมิศาสตร์ เพื่อพัฒนาทักษะการคิดแบบองค์รวมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสารภีพิทยาคม. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 6(1), 412-424.
- บรรพต พิจิตรกำเนิด และคณะ. (2563). การจัดการเรียนรู้ด้วยการวิจัยและชุมชนเป็นฐานเพื่อความตระหนักรู้การวิจัยรับใช้สังคมในระดับอุดมศึกษา. RMUTI JOURNAL Humanities and Social Sciences, 7(1), 114-127.
- อุมาพร อ่อนคำ. (2561). การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เพื่อสร้างทักษะอาชีพในท้องถิ่นของนักเรียนโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษายโสธร. วารสารสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 5(2), 50-65.

- Asia Society. (2020). *Educating for Global Competence: Preparing Our Youth to Engage the World*. New York: Asia Society & OECD.
- Bass, B. M. (1985). *Leadership and Performance beyond Expectations*. Free Press: Collier Macmillan.
- Carter, R. E. S. (2016). Human Geography 'Place' and 'Space' Understandings: An Integrated Review of Insights Drawn from Literature to Inform Community Leadership Practice. Retrieved February 26, 2024, from <https://www.researchgate.net/publication/311963371/>
- Dikmenli, Y. (2014). Geographic literacy perception scale (GLPS) validity and reliability study. *Mevlana International Journal of Education (MIJE)*, 4(1), 1-15.
- Edelson, D. C. (2012). Geo-Education: Preparation for 21st-Century Decisions. Retrieved February 26, 2024, from <https://www.esri.com/news/arcnews/summer12articles/geo-education-preparation-for-21st-century-decisions.html>
- Friesen, S. & Scott, D. (2013). *Inquiry-Based Learning: A Review of the Research Literature*. Retrieved February 26, 2024, from <https://galileo.org/publication/inquiry-based-learning-a-review-of-the-research-literature/>
- Fullan, M. (2021). *The right drivers for whole system success*. Victoria: Centre for Strategic Education.
- Joyce, B. R. & Weil, M. (2015). *Models of Teaching*. Boston, MA: Pearson Education.
- Ohio Department of Education. (2007). *Partnership For 21st Century Skillscore Content Integration*. Washington, DC: One Massachusetts Avenue.
- Oigara, J. (2006). A multi-method study of background experiences influencing levels of geographic literacy. In Doctor of Philosophy Dissertation in Education. University of New York at Binghamton.
- Rock, A. (2021). Bringing Geography to the Community: Community-based Learning and the Geography Classroom. *GeoJournal*, 87(2), 235-247.
- Sugiyanto, S. et al. (2017). A preliminary study on developing geography literacy based on social studies learning model to improve teachers 21st century skills. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 145(1), 012062. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/145/1/012062>.